

І.В. ЖИТНЕЦЬКИЙ, канд. тех. наук.
Ю.Г. ЛЕВЧЕНКО, асистент
Національний університет харчових технологій

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РИНКОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В статті досліджено наукові підходи до визначення понять «інновація» та «інноваційна діяльність». На основі узагальнення думок вітчизняних та зарубіжних вчених було удосконалено та доповнено сутність та зміст цих понять.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність.

В статье исследовано научные подходы к определению понятия «инновация» и «инновационная деятельность». На основе обобщения мыслей отечественных и зарубежных ученых было улучшено и добавлена сущность и содержание этих понятий.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность.

В наш час проблематика інновацій викликає інтерес багатьох вчених-економістів. Як у світовій, так і вітчизняній літературі є багато поглядів щодо сутності поняття «інновація». В економічній літературі за останні роки приділено значну увагу інноваційній діяльності та поняттям, що тісно з нею пов'язані такими вченими: В. Александрова, Ю. Бажал, О. Василенко, О. Волков, М. Денисенко, П. Друкер, В. Геєць, Н. Краснокутська, Д. Крисанов, В. Ландик, М. Молчанов, Ю. Морозов, О. Пригожин, А. Сухоруков, Р. Фатхудінов, Л. Федулова та ін. У наукових дослідженнях згаданих авторів розкрита роль інновацій у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства, обґрунтована необхідність здійснення інноваційної діяльності, розроблені різні класифікаційні ознаки інновацій та методики оцінювання ефективності інноваційних проектів. Але вчені-економісти не дійшли консенсусу до єдиного визначення цього терміну, тому існують розбіжності з ряду важливих методичних питань, тлумачення основних категорій пов'язаних з інноваційною діяльністю.

Інновації є головним засобом забезпечення економічного зростання, конкурентоспроможності та фінансової стабільності будь-якого підприємства. Однією з особливостей цього поняття є широка сфера його використання — в усіх без винятку галузях економіки і в повсякденному житті. Тому конкретне тлумачення інновації залежить від методу конкретної науки, мети дослідження або просто від наших життєвих уявлень. Отже, завданням даної статті є теоретичне дослідження категорійного апарату явищ і процесів, що є фундаментом інновацій, на основі аналізу існуючих у вітчизняній і зарубіжній літературі наукових підходів.

Інновація — це важлива для сьогодення економічна категорія. Від часу її появи минув не один де-

© І.В. Житнецький, Ю.Г. Левченко 2008

сяток років. Запровадив цей термін відомий австрійський економіст Йозеф Алоїз Шумпетер у 1912 році у своїй праці «Теорія економічного розвитку», що стала згодом класичною. У ній він розглядає інновацію як економічний засіб, застосований підприємцем з метою підвищення розміру отриманого прибутку.

Вихідним пунктом міркувань Й. Шумпетера був динамічний розвиток капіталізму. Динамічна теорія розвитку, на думку Й. Шумпетера, ґрунтується на постійних «коливаннях» кон'юнктури, які він пов'язує із «здійсненням нових комбінацій» змін у розвитку, які виходять за рамки процесу оновлення виробництва в замкнутому колі і складаються зі змін у розвитку виробництва і ринку.

Підхід до розуміння суті інновації як зміни в системі управління є обґрунтованим, оскільки будь-яка інновація припускає відповідні зміни в тій системі, де вона реалізується. Проте визначення суті інновації таким шляхом, на наш погляд, має ряд недоліків:

по-перше, не враховується специфіка змін, що відбуваються. З врахуванням характеру змін, направлених на регресивні результати, їх також можна визначити як інновацію;

по-друге, інновації ототожнюються з результатами їх використання у відтворювальному процесі.

Пізніше, в 30-х роках, Й. Шумпетер вже використовував поняття «інновація», маючи на увазі під цим будь-яку можливу зміну з метою впровадження і використання нових видів споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації, що відбуваються унаслідок використання нових або вдосконалених рішень технічного, технологічного, організаційного характеру в процесах виробництва і збуту продукції. Це визначення інновації і концепція Й. Шумпетера. Нові комбінації чинників виробництва лягли в основу одного з трьох

найбільш поширених підходів до трактування основних положень теорії інновацій.

Прихильники першого підходу, що характеризують інновацію як зміну, внесли ряд уточнень у визначення цього поняття. Одне з найцікавіших визначень інновації, деяким чином уточнююче «нові комбінації» Й. Шумпетера, дано чеським ученим Ф. Валентою. Згідно його точки зору, інновація є зміни в первинній структурі виробничого організму», тобто перехід його внутрішньої структури до нового стану [2, с. 9]. Це трактування викликає інтерес своїм узагальнюючим характером, оскільки зміна первинної структури виробничого організму може бути пов'язана з будь-яким з п'яти видів нових комбінацій, відмічених Й. Шумпетером. Крім того, дане визначення виводить нас на таке поняття як «первинний стан виробничого організму», якою, на нашу думку, повинна володіти економічна система для того, щоб стати об'єктом інноваційної діяльності, а також створює можливості для оцінки параметрів інноваційної діяльності на основі динаміки структури виробничо-господарських систем.

Також прибічниками першого підходу є Х. Барнет, який визначає інновацію, як будь-яку ідею, діяльність або результат, які якісно відрізняються від існуючих форм та Ф. Хаберланд, німецький економіст, який вважає, що інновація охоплює науково-технічні, технологічні, економічні і організаційні зміни, які відбуваються в процесі виробництва. Його основними характеристиками є: якісна новизна виробів, способів виробництва і технологій в порівнянні із попередніми, темпи реалізації, динаміка циклу нововведення, економічна ефективність, соціальні наслідки.

Вітчизняний економіст Ю. Багал також вважає, що інновація — це зміна технології виробництва речей, яка має історичне значення і є необхідною. Інновація становить стрибок від старої виробничої функції до нової. Великі інновації викликають створення нових підприємств і нового устаткування, проте не кожне нововведення або нове виробництво є інновацією [1, с. 5].

Словацькі вчені Водачек Л., Водачкова О., під інновацією розуміють цільову зміну у функціонуванні підприємства як системи. Це може бути якісна або кількісна зміна, яка стосується тієї або іншої сфери діяльності підприємства. Таке трактування дає визначення суті інновації, яка полягає в змінах асортименту продукції, в технологічному процесі, в управлінській структурі, в організації виробництва і праці, які забезпечують зростання економічного або соціального ефекту від використання всіх видів ресурсів (фінансових, матеріальних, інтелектуальних, інформаційних тощо). Згідно з цим визначенням інновації можуть стосуватися виробів, технологій, засобів виробництва, управління, професійної і кваліфікаційної структури працівників, організаційної структури підприємств.

Англійський вчений Друкер П.Ф. інновацію характеризує як особливий інструмент підприємців, засіб, за допомогою якого вони використовують зміни, як шанс створити новий вид бізнесу або послуг.

Визначення Друкера, на наш погляд більш повно відображає суть класичного визначення Й. Шумпетера, одночасно підкреслюючи необхідність практичної реалізації нового товару і значення підприємницького чинника як умови ефективного розвитку виробництва. Це визначення найбільш актуальне в умовах ринкової економіки. Проте стосовно України воно вимагає деякого коригування. Оскільки першочерговим завданням багатьох підприємств в даний час є не розвиток, а стабільне функціонування, то відповідно і пріоритетні цілі, в деяких випадках, направлені не на розширення виробництва за рахунок створення нового виду бізнесу або послуг, а на утримання вже завойованих позицій, запобігання скороченню обсягів виробництва вже освоєної продукції.

Другий, вужчий, на нашу думку, підхід до розуміння поняття «інновація» розглядає її з позицій створення і впровадження конкретних видів техніки, технології, інших нових продуктів. Деякі прихильники цього підходу допускають ототожнення інноваційних і науково-технічних аспектів виробничої діяльності, що не завжди обґрунтовано.

Проте даний підхід набув достатньо широкого поширення, оскільки принцип, в основі якого лежить визначення інновацій з науково-технічних позицій відображає їх значення і цілі в суспільному розвитку і здійсненні виробничо-господарських процесів на макро- і мікроекономічному рівнях. Крім того, дослідження кількісних і якісних характеристик інновацій різної властивості, визначення економічного і інших видів ефекту від їх практичного використання в рамках цього підходу значно простіше і наочніше.

Але практичне застосування даного підходу ускладнюється відсутністю у його прихильників єдиної точки зору на визначення самого поняття «інновація» і її основних похідних. Думки вчених розійшлися: одні з них розуміють інновацію як процес, інші — як результат.

Найбільш характерне визначення інновації як процесу висвітлено в роботі російського економіста Ю.П. Морозова. Інновацію він трактує «...суспільно-економічний процес, який через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих по своїх властивостях продуктів праці (нові види товарів) і приносить на ринку (у економіці) додатковий інноваційний дохід [6, с. 6]. У даному визначенні автором не враховані наступні моменти: по-перше, значна частина інновацій і виступає як нові продукти; по-друге, виробництво нових, кращих по своїх споживачьких властивостях продуктів не обов'язково приносить додатковий дохід. Крім того, не цілком зрозуміло, що автор розуміє під терміном «додатковий інноваційний дохід». Якщо це дохід, одержаний в результаті використання інновацій, то незрозуміло, чому він додатковий. Якщо ж це приріст доходу, викликаний використанням новини, то незрозуміло чому це інноваційний дохід, оскільки новини можуть складати тільки частину виробничого апарату, використовуваного при виробництві продукції.

М.М. Молчанов дає таке визначення: інновація — це результат наукової праці, спрямований на удосконалення суспільної практики і призначений для безпосередньої реалізації у суспільному виробництві [5, с. 8].

Відповідно до міжнародних стандартів, що були розроблені для координації робіт зі збору, обробки й аналізу інформації про науку й інновації, які отримали назву «Порадник Фраскати» (документом, прийнятим Організацією економічного співробітництва і розвитку в 1993 році в італійському місті Фраскати), інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, втілений у вигляді нового чи удосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового чи удосконаленого технологічного процесу, що використовується в практичній діяльності, чи в новому підході до соціальних послуг [2, с. 90—91].

Вищезазначені підходи, що визначають інновацію як результат інноваційного процесу, на наш погляд, є достатньо обґрунтованими, але разом з тим у визначеннях «інновації», що приводяться, є деякі погрішності і неточності. Так, у вищезазначених визначеннях інновації ототожнюються з новою продукцією, технологією, новими соціальними послугами або новими «споживчими вартостями», що поза сумнівом є найважливішою складовою частиною змісту такої категорії як інновація. Проте, разом з формами, що приводяться, інновація може виражатися в нових методах організації виробничого процесу, збуту готової продукції, матеріально-технічного постачання, маркетингу і т.д., тобто не тільки з технічної сторони, пов'язаної з виробництвом продукції.

Професор Р.А. Фатхутдінов визначає інновацію як «кінцевий результат впровадження нововведення з метою зміни об'єкту управління і отримання економічного, соціального, науково-технічного або іншого виду ефекту». Під нововведення Фатхутдінов розуміє оформлений результат фундаментальних, прикладних досліджень, розробок або експериментальних робіт в якій-небудь сфері діяльності по підвищенню її ефективності [7, с. 24—25].

На нашу думку, серед безлічі існуючих визначень інновації, саме це тлумачення найбільш розкриває її зміст. Адже беззаперечним є те, що процес впровадження інновацій передбачає «зміни об'єкту управління». На наш погляд, під метою цих змін розуміють досягнення певного результату, зазвичай кращого ніж мав місце в економічній, соціальній, науково-технічній або іншій сфері. Серед об'єктів управління, які підлягають змінам, можуть бути як предмети і засоби праці, так і процеси, пов'язані з їх застосуванням і використанням робочої сили. Вибір саме цього тлумачення інновацій ґрунтується на поєднанні у ньому чіткого визначення: предмета інновацій, яким виступає нововведення, процесу впровадження інновацій, який складається із зміни об'єкту управління, результату впровадження інновацій, яким є отримання економічного, соціального, науково-технічного або іншого виду ефекту. Єдиним недоліком цього тлумачення є

нерозкриті питання щодо характеристики предмету інновацій — нововведень.

Автором пропонується відносити до нововведень продукти, послуги та процеси, які за рівнем новизни можуть бути радикальними, рекомбінаційними та модифікаційними.

Отже, дослідивши різні точки зору вітчизняних та зарубіжних вчених щодо тлумачення терміну «інновації», було виявлено багатогранність цього поняття, але поряд з цим відсутність чіткого формулювання його змісту, що призвело до удосконалення трактування існуючих точок зору на інновації, які визначаються як нові та удосконалені продукти, послуги або процеси, які впроваджуються шляхом зміни об'єкту управління з метою отримання економічного, соціального, науково-технічного або іншого виду ефекту. Під об'єктом управління автор розуміє персонал, економічні ресурси, структуру управління, знання та інформацію, які використовуються в процесі інноваційної діяльності.

Так як виникнення і впровадження інновацій є результатом інноваційної діяльності (ІД), то з приводу визначення сукупності складових інноваційної діяльності вітчизняні вчені мають також різні погляди, що представлено в табл.

Таблиця

Підходи до визначення інноваційної діяльності

Автори	Визначення
1	2
Завалин П.Н. Казанцев А.К. Миндели Л.С. й ін.	ІД — вид діяльності, пов'язаний з трансформацією ідей (звичайно результат НДР або інших науково-технічних досягнень) в новий або вдосконалений технологічний процес, використаний в практичній діяльності, або в новий або вдосконалений продукт, впроваджений на ринку, або в новий підхід до соціальних послуг.
Мединський В.Г., Шаршуква Л.Г.	ІД — складна динамічна система дії і взаємодії різних методів, чинників і органів управління, що займаються науковими дослідженнями, створенням нових видів продукції, вдосконаленням устаткування і предметів праці, технологічних процесів і форм організації виробництва на основі новітніх досягнень науки, техніки; плануванням, фінансуванням, координацією НТП; вдосконаленням економічних важелів і стимулів; розробкою системи заходів по регулюванню комплексу взаємоумовлених заходів, направлених на прискорення інтенсивного розвитку НТП і підвищення його соціально-економічної ефективності
Румянцева З.П., Саламатина В.С., Акбердин Р.З. й ін.	ІД направлена на практичне використання наукового, науково-технічного результату і інтелектуального потенціалу з метою отримання нового або

Закінчення табл.

1	2
Уткин Є.А.	поліпшення вироблюваного продукту, способу його виробництва і задоволення потреб суспільства в конкурентно-здатних товарах і послугах. ІД — діяльність по перетворенню результатів наукової і науково-технічної діяльності в інновації і ефективному використанню для оновлення продуктивних сил, організаційно-економічних відносин і взаємодії в господарських системах. Є продовженням наукової і науково-технічної діяльності в єдиному науково-інноваційному циклі народження, трансформації і використання в господарській діяльності інновацій.

З наведених визначень випливає, що більшість авторів ототожнюють інноваційну діяльність в основному з науково-технічним прогресом. Подібне визначення, на наш погляд, не дає повного уявлення про інноваційну діяльність як об'єкт управління, оскільки вона пронизує практично всі сфери життєдіяльності і виробництва.

Отже, розглянувши різні точки зору, автор схиляється до того, що під інноваційною діяльністю потрібно розуміти діяльність, направлену на пошук, розробку, впровадження результатів наукових досліджень в новий або удосконалений продукт, послугу або процес з подальшим їх розповсюдженням для отримання прибутку. Для досягнення мети інноваційної діяльності необхідно здійснювати пошук нових способів та можливостей, більш раціонально використовувати наявні ресурси, впровадження найновіших досягнень для задоволення різноманітних потреб споживачів. Вона складається з наукових, технологічних, організаційних, фінансових і комерційних заходів і охоплює весь комплекс відносин в дослідженнях, виробництві, обміні й споживанні.

Інноваційна діяльність передбачає проходження декілька етапів, що зображено на рис.

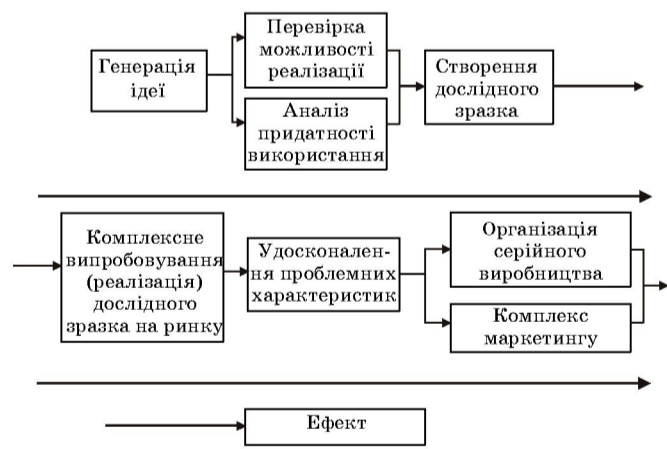

Рис. Етапи інноваційної діяльності

Вона починається з виникнення, задуму генерації нової перспективної ідеї (I), яка після перевірки можливості її реалізації і придатності використання (II), шляхом створення і комплексного випробування дослідного зразка на ринку (III і IV), з врахуванням побажань споживачів і усуненням виявлених проблемних характеристик (V) втілюється в новий товар, продукцію, технологію, нову організаційну форму (VI), і за допомогою комплексу маркетингу (VI) дозволяє досягти певний ефект (VII — завоювання ринку, збільшення прибутку), що зображено на рис.

Отже, інноваційна діяльність складається з процесу взаємозв'язаних етапів, особливості яких пропонується розглянути більш детально.

На етапі генерації ідеї, потрібно враховувати, що нові перспективні ідеї повинні розроблятися і використовуватися відповідно до часових меж цілей і підприємства, вчасно й у повному обсязі. Потрібно враховувати й вплив інновацій на інші елементи виробництва, бізнесу в цілому. Розробляючи інновації для якого-небудь з елементів бізнесу, варто планувати зміни і в інших елементах. Тобто організація інноваційної діяльності передбачає, що будь-яка інновація стосується усіх служб підприємства.

На етапі перевірки можливостей реалізації інновації відбуваються підготовчі зміни, що стосуються організаційної структури підприємства, його традицій, кадрової політики, економічних показників, структури і складу клієнтів тощо, а якщо інновації стосуються засобів праці, то лише після організаційних змін повинна відбуватися заміна устаткування. Одночасно із цим існуюча матеріально-технічна база забезпечує безперервність виробничого процесу до повного впровадження нового обладнання. Аналіз можливостей для реалізації нової ідеї повинен передбачати наявність ресурсів у підприємства (банку знань, матеріальних, фінансових ресурсів) щоб бути здатним розробляти і реалізовувати інновації.

Етап аналізу придатності до використання інновацій передбачає виявлення характеру попиту на них — потенційного чи реального. Багато вчених пов'язує появу інновацій, насамперед, з науковими відкриттями. Але, з іншого боку, всі операції і дії підприємства зумовлені їх економічною доцільністю. Це означає, що поява будь-яких інновацій свідчить про їх необхідність. Потреба підприємства в інноваціях визначається його стратегічними цілями, що можливо тільки тоді, коли ці інновації прямо чи опосередковано будуть придатними задовольняти існуючі чи потенційні ринкові потреби.

Після виявлення можливостей для реалізації інновацій в разі підтвердження їх придатності до використання переходимо до етапу створення дослідного зразка. При розробці зразка необхідно оптимізувати всі витрати, пов'язані з його створенням, таким чином, щоб досягти максимального прибутку або ефекту.

На етапі випробування дослідного зразка на ринку потрібно приділити увагу фіксації недоліків і переваг, які будуть визначати реальні та потенційні

споживачі предмету інновацій, і врахувати їх на етапі удосконалення проблемних характеристик.

Коли всі попередні стадії успішно завершені, переходимо до етапу виробництва, на якій особливу увагу потрібно приділити організації і контролю за дотриманням всіх якісних характеристик інновації. Визначальна роль на цьому етапі буде належати персоналу інноваційного відділу, відділу якості, відділу головного технолога, відділу технічного контролю, кожний з яких, виконуючи свої безпосередні обов'язки, буде впливати на процес управління інновацією.

На етапі реалізації інноваційних продуктів (послуг) персоналу відділу маркетингу потрібно правильно обрати маркетингову концепцію і інструменти її реалізації (програми стимулювання збуту, рекламу, місце реалізації) щодо інноваційного продукту (послуги).

Якщо на всіх попередніх етапах були дотриманні всі зазначені правила, то кінцевим результатом інноваційної діяльності підприємства буде досягнення мети цієї діяльності: отримання прибутку, завоювання більшої частки ринку, створення позитивного іміджу і т.д.

Висновки. Враховуючи відсутність єдиного підходу щодо визначення змісту економічної категорії інновації, як вітчизняними так і закордонними науковцями на основі аналізу їх наукових праць, було запропоноване авторське тлумачення цієї категорії. На основі запропонованого визначення категорії інновації було

уточнено визначення змісту поняття інноваційна діяльність. Крім того, враховуючи вплив чинників ринкового середовища на інноваційну діяльність, автором підкреслюється дотримання послідовності проходження етапів ІД, які об'єднують в єдиний потік витоки наукової ідеї, її розробку, впровадження у виробництво, реалізацію, споживання, подальше розповсюдження. Кожен етап інноваційної діяльності має свою організаційну форму, свою специфіку управління та цільове призначення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бажал Ю.М.* Економічна теорія технологічних змін: Навч. посіб. — К.: Заповіт, 1996. — 238 с.
2. *Економіка і організація інноваційної діяльності: Підручник / О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін.* Під ред. Проф. О.І. Волкова, проф. М.П. Денисенка. — К.: ВД «Професіонал», 2004. — 960 с.
3. *Инновационный менеджмент: Справ. пособие / Под ред. П.Н. Завлина, А.К. Казанцева, Л.Э. Миндели.* Изд. 2-е переработ. и доп. — М.: ЦИСН, 1998. — 568 с.
4. *Инновационный менеджмент в АПК: Учебное пособие для студентов / Минниханов Р.Н., Алексеев В.В., Файзрахманов Д.И.* — М.: Изд-во МСХА, 2003. — 430 с.
5. *Молчанов Н.Н.* Инновационный процесс: организация и маркетинг. — СПб.: ГУ, 1995. — 253 с.
6. *Морозов Ю.П.* Инновационный менеджмент: Учебное пособие для вузов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001. — 446 с.
7. *Фатхудинов Р.А.* Инновационный менеджмент. Учебник. 4-е изд. — СПб.: Питер, 2002. — 400 с.

Одержано редколлегією 07.03.08 р.